V.

IDEI ŞI ELEMENTE DE DISCURS RELIGIOS

Capitolul de față are o structură mai eteroclită. Nu mai este vorba aici despre personajele care populează Paradisul, ci despre elemente: idei, situații, imagini, obiecte cu valoare simbolică preluate de Dante din tradiția creştină sau din cea scolastică şi care, prin utilizarea în textul *Divinei Comedii*, contribuie la structurarea sensului poetic. Ne vom referi mai întâi la modalitatea în care autorul se raportează la Biblie (prin desemnare directă, citate, referiri la situații, personaje, simboluri devenite locuri comune ale tradiției creştine), după care vom urmări câteva idei preluate din filosofia scolastică. Un subcapitol a fost dedicat inovațiilor lexicale danteşti.

1. Referințe biblice

În *Paradisul* există numeroase referiri la cartea fundamentală a creştinismului, care, de altfel, constuie una din sursele principale ale inspirației danteşti. Aceste referiri se manifestă prin desemnare directă, prin scurte citate preluate ca atare (în latină sau în italiană), sau prin aluzii (pasaje biblice ce trimit la situații foarte cunoscute, intrate adesea, prin utilizarea lor frecventă şi simbolism, şi în imaginarul popular: episodul fraților Cain şi Abel, imaginea negustorilor din templu, a lupului ajuns păstor la oi), prin personaje sau obiecte care au căpătat valoare simbolică (crucea, pomul oprit, Lucifer etc.).

1.1. Modalități de desemnare a Sfintei Scripturi

În paginile celei de-a treia părți a *Divinei Comedii*, Biblia este privită fie global (*Scrittura*), fie prin cele două componente ale sale (Vechiul şi Noul Testament), desemnate direct sau metaforic.

la Scrittura, *Par*. IV, v. 43
G. Coşbuc - *Scriptura*
Eta Boeriu - *Scriptura*

Contextul menționat reprezintă prima referire la Cartea Sfântă din *Paradis*, prin care Dante vrea să spună că în paginile acesteia sunt prezentate, prin imagini corporale, ființe spirituale (Dumnezeu, îngeri) pentru a veni în întâmpinarea exigențelor intelectului uman de a înțelege: *Per questo la Scrittura condescende/ a vostra facultate, e piedi e mano/ attribuisce a Dio e altro intende*. Prin

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

altro intende, autorul spune că aceste imagini au o valoare metaforică şi sunt reprezentări ale unei realităţi spirituale. Ambii traducători echivalează direct prin corespondentul *Scriptură* din limba română. Aceeaşi situaţie o întâlnim şi în versurile din *Par*. XIII, v. 128; *Par*. XIX, v. 83.

il novo e 'l vecchio Testamento, *Par*. V, v. 76
G. Coşbuc – *Scriptura-n două părţi*
Eta Boeriu – *Scriptura*

Este vorba aici de Scriptură, cu cele două Testamente. În contextul de faţă, Dante afirmă că papa (*pastor*) şi scrierile sfinte ar trebui să fie de ajuns pentru ca un creştin să dobândească mântuirea sufletului: *Avete il novo e 'l vecchio Testamento,/ e 'l pastor de la Chiesa che vi guida;/ questo vi basti a vostro salvamento*. G. Coşbuc modifică tipul de desemnare din original, fără însă a influenţa mesajul dantesc: *Aveţi păstor ce-n dreptul drum vă ţine,/ şi-aveţi Scriptura-n două părţi, apoi,/ şi-atât v-ajunge-a face cum e bine*. În cazul traducerii realizate de Eta Boeriu se modifică mesajul atunci când echivalează doar prin termenul *Scriptură*, pentru că Dante accentuează faptul că pentru creştini există două Testamente ce pot constitui sursa mântuirii lor, prin comparaţie cu evreii, care nu au decât unul, pe cel vechi: *De-ajuns e-n lume a urma Scriptura/ şi Sfântul Scaun, ca Domnul să surâdă,/ şi-n ceruri să vă mântuie făptura*.

Evangelio, *Par*. IX, v. 133
G. Coşbuc – *scripturi*
Eta Boeriu – *Scripturi*

În contextul acesta, Dante îşi exprimă dezacordul faţă de ierarhia Bisericii din timpul său, care a uitat de maxima autoritate a Evangheliei din tradiţia creştină şi ţine cont doar de legile de drept canonic pe care ea însăşi le decretează: *Per questo l'Evangelio e i dottor magni/ son deleriti, e solo ai Decretali/ si studia*. G. Coşbuc face abstracţie de referirea strictă la evanghelii (care aparţin doar creştinilor) din original, echivalând termenul printr-unul generic, scris cu literă mică*: pe marii doctori nici un preţ nu pun,/ nu vreau scripturi, ci numa-n decretale/ fac studii*. Eta Boeriu are aceeaşi opţiune de traducere, cu diferenţa că alege să scrie termenul cu majusculă: *De-aceea înţelepţii şi Scriptura/ sunt părăsiţi şi doar la Decretale/ aminte iau*.

in su le vecchie e 'n su le nouve cuoia, *Par*. XXIV, v. 93
G. Coşbuc – *pe-anticele şi-a' legii noastre foi*
Eta Boeriu – *în Vechiul cât şi-n noul Testament*

Vechiul şi Noul Testament sunt prezentate metonimic, prin termenul care desemnează materialul din care era făcut pergamentul (*cuoio* – pelle degli animali resa inalterabile e non più putrescibile con la concia, *cf*. DELI); în contextul de faţă, autorul face aluzie, printr-o metaforă (*larga ploia*), la inspiraţia Duhului Sfânt, care se regăseşte în paginile Sfintei Scripturi: *La larga ploia/ de lo Spirito*

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Santo, ch'è diffusa/ in su le vecchie e 'n su le nuove cuoia. G. Coşbuc foloseşte o altă metonimie atunci când echivalează această expresie, cea a autorității textelor sfinte, utilizând un termen din sfera juridică: *Bogate-acele ploi/ ce-au curs de Sfântul Spirit răspândite/ pe-anticele şi-a' legii noastre foi*. Eta Boeriu traduce expresia prin referentul ei direct, hiperbolizând însă ploia din textul dantesc: *Acel torent/ al Spiritului Sfânt ce se revarsă/ în Vechiul cât şi-n Noul Testament*.

l'antica e la novella/ proposizion, *Par*. XXIV, v. 97
G. Coşbuc – *scrisul vechi şi nou*
Eta Boeriu – *Testamentul sfânt*

În contextul acesta, Sfântul Petru, interlocutorul lui Dante din cântul acesta, reia metafora din *Par*. XXIV, v. 93, considerând scrierile sacre ca fiind două afirmații silogistice (*proposizion*), care ar trebui să conducă la o concluzie – adevărul credinței: *L'antica e la novella/ proposizion che così ti conchiude,/ perchè l'hai tu per divina favella?* G. Coşbuc traduce expresia printr-o referire la caracterul scris al textelor sfinte, făcând abstracție de aluzia argumentativă (tipică scolasticii) din original: *Dar scrisul vechi şi nou, din care-ți vin/ atât de-adânci convingerile tale,/ de ce le ții c-ar fi cuvânt divin?* În traducerea Etei Boeriu lipseşte referirea la cele două testamente, văzute ca cele două afirmații din care este compus un silogism: *Testamentul sfânt,/ ce-alungă orice price de-ndoială,/ de ce-l socoți dumnezeiesc cuvânt?*

1.2. Citate exacte

Dante se foloseşte, în câteva cazuri, de reproduceri ale unor scurte pasaje biblice, pe care le discutăm succint în cele ce urmează, grupate în funcție de limba în care sunt citate, în latină sau în italiană.

Diligite iustitiam
Qui iudicatis terram, *Par*. XVIII, v. 91, 93

Cuvintele sunt preluate din *Înț* 1,1: „iubiți dreptatea, voi cei care judecați pământul", şi reprezintă o introducere în cerul lui Jupiter, cer dedicat dreptății, considerată de Dante o virtute specifică celor care guvernează popoarele.

Ambii traducători păstrează formulările în limba latină.

Regnum celorum, *Par*. XX, v. 94
G. Coşbuc – *Coelorum regnum*
Eta Boeriu – *Regnum coelorum*

Expresia apare în *Mt* 11,12 şi în *Lc* 16,16. G. Coşbuc preia sintagma din original, realizând o inversiune, din motive metrice. Formularea din limba latină se regăseşte întocmai la Eta Boeriu.

Sperent in te, *Par*. XXV, v. 98
G. Coşbuc – *sperent in te*
Eta Boeriu – *sperent in te*

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Citatul preluat de Dante din *Vulgata*, *Psalmul 9*, pe care traducătorii români îl păstrează în versiunile lor.

Miserere mei, *Par*. XXXII, v. 12
G. Coşbuc – *Spre mine-ntoarce-ți mila*
Eta Boeriu – *[durerea/ şi remuşcarea] şi-o-nstrună pe liră*

Citat din Psalmul 50, compus de David după ce a căzut în păcatul adulterului (*fallo*) pentru a obține iertarea din partea lui Dumnezeu: *che fu bisava al cantor che per doglia/ del fallo disse „Miserere mei”*. G. Coşbuc traduce în limba română cuvintele psalmului introducând şi o perifrază, iar Eta Boeriu foloseşte o metaforă făcând trimitere la arta psalmistului veterotestamentar, pe care Dante îl numeşte *sommo cantor*.

Ave Maria gratia plena, *Par*. XXXII, v. 95
G. Coşbuc – *Mario, plină tu de har*
Eta Boeriu – *Ave Maria*

Citatul din *Lc* 1,28 se referă la salutul adresat Mariei de către îngerul Gabriel, devenit ulterior o binecunoscută rugăciune mariană în Biserica Catolică. G. Coşbuc traduce în limba română, iar Eta Boeriu păstrează doar formula succintă prin care această rugăciune este îndeobşte intitulată („Ave Maria”).

Sperino in te, *Par*. XXV, v. 73
G. Coşbuc – *Sperează-n tine*
Eta Boeriu – *Se-ncreadă-n tine*

În contextul acesta Dante foloseşte un citat preluat din *Ps* 9,11, pe care îl traduce în limba italiană. Ambii traducători optează aici pentru traducerea sintagmei în limba română, folosind soluții de traducere diferite. G. Coşbuc alege verbul *a spera*, conjugat la indicativ prezent, persoana a III-a plural conform paradigmei de conjugarea I, cu desinența *-ează*. Atestările prezente în DLR arată că o astfel de formă era în uz, concurată de *sper*, în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Eta Boeriu alege verbul *a se încrede*.

Santo, santo, santo, *Par*. XXVI, v. 69
G. Coşbuc – *-ntreitul Sfânt*
Eta Boeriu – *Sfânt, sfânt, sfânt*

Numele celebrului imn din liturgia catolică, preluat din *Is* 6,3; *Ap* 4,8, G. Coşbuc echivalează utilizând adjectivul consacrat derivat din numeralul trei, iar Eta Boeriu echivalează direct.

1.3. Recontextualizări poetice ale unor pasaje biblice

Şi mai interesante decât preluările biblice directe sunt, în *Paradisul*, referirile la pasaje biblice precise, foarte cunoscute, vetero- sau, cel mai adesea, neotestamentare, reconfigurate aici ca elemente purtăroare de semnificație poetică.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

fan di Cain favoleggiare altrui, *Par*. II, v. 51
G. Coşbuc – *spun oamenii cu Cain nu ş' ce poveste*
Eta Boeriu – *c-ar fi fost Cain pus să ni se-arete*

În afară de referirea la personajul biblic Cain, în contextul de față Dante face aluzie şi la o legendă relativ răspândită, conform căreia Cain, după ce a fost blestemat de Dumnezeu, a fost exilat pe lună şi condamnat să poarte în spate o legătură de spini pentru totdeauna. Dat fiind faptul că oamenii nu-şi puteau explica în mod rațional petele care se văd pe lună de pe pământ, le-au dat o explicație mitologică; ei considerau că este vorba despre Cain, care-şi duce în spate spinii: *Ma ditemi: che son li segni bui/ di questo corpo, che là giuso in terra/ fan di Cain favoleggiare altrui*. G. Coşbuc reuşeşte să se mențină fidel originalului, redând atât forma poetică a mesajului, cât şi conotațiile acestuia: *Dar spune-mi tu ce pete sunt aceste/ pe-al lunei corp, de care jos la noi/ spun oamenii cu Cain nu ş' ce poveste*. Şi traducerea Etei Boeriu respectă mesajul principal din textul dantesc, descriind mai precis aspectele legendei (oamenii îl vedeau în petele lunii pe Cain, care a fost pus acolo ca un semn de avertisment): *Dar spune-mi ce sunt oare-aceste pete/ pe-al lunii trup, în cari scorni poporul/ c-ar fi fost Cain pus să ni se-arete*.

Giudeo, *Par*. V, v. 81
G. Coşbuc – *Ovreii*
Eta Boeriu – *iudeii*

Termenul *evreu* apare în opoziție cu *creştin*; evreii au doar Vechiul Testament, față de creştini, care beneficiază şi de Noul Testament. Dante face aluzie la calitatea evreului de observator înflăcărat al legilor scrise, pe care le respectă *ad litteram*. Nu astfel ar trebui să procedeze creştinul, de care ar putea râde evreul care are o singură lege, Vechiul Testament. Dante se referă mai mult la ierarhia Bisericii, care se ocupă de studiul scrierilor de drept canonic şi de cele ale sfinților părinți, neglijând binele credincioşilor: *uomini siate, e non pecore matte,/ sì ch'l Giudeo di voi non rida*. Ambii traducători elimină singularul sinecdocii din original, G. Coşbuc optând pentru formula peiorativă *ovreii*, iar Eta Boeriu menținând termenul descriptiv *iudeii*.

che fatto ha lupo del pastore, *Par*. IX, v. 132
G. Coşbuc – *făcând păstor pe-un lup*
Eta Boeriu – *făcând din lup păstor*

Expresia reprezintă o parafrază a pasajului din *Mt* 7,15, care este reluată în termeni mai apropiați textului sursă într-un pasaj ulterior:

in vesta di pastor lupi rapaci[1], *Par*. XXVII, v. 25
G. Coşbuc – *lupi rapaci în haină ciobănească*
Eta Boeriu – *lupi flămânzi în straie de păstor*

[1] „Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces", *Mt* 7,15.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Ne aflăm în cele mai înalte foruri ale Paradisului şi totuşi cetățeanul Dante nu se abține să introducă o invectivă politică, pusă în gura sfântului Petru. Aşa cum putem observa, atât în acest caz, cât şi în cel precedent, ambii traducători păstrează metafora lupului, Eta Boeriu înlocuind doar adjectivul prin care se desemnează o însuşire definitorie a bestiei invocate printr-un alt calificativ ce indică o calitate pasageră, ceea ce în fond nu afectează decât parțial imaginea poetică.

non vanno i lor pensieri a Nazarette,
là dove Gabriello aperse l'ali. *Par*. IX, v. 137-138

G. Coşbuc – *Lor nu spre Nazaret le zboară gândul,*
spre care-n zbor Gavril făcut-a cale.

Eta Boeriu – *şi-au uitat, gândesc,*
de Nazaret, de-Arhanghel şi-osanale

Versurile fac referire la micul orăşel din Palestina unde trăia Maria înainte de naşterea lui Isus Cristos, care a fost precedată de vizita arhanghelului Gabriel, *non vanno i lor pensieri a Nazarette,*/ *là dove Gabriello aperse l'ali*. Ambii traducători păstrează toponimul biblic din textul original.

la poverella, *Par*. X, v. 107
G. Coşbuc – *ca văduva*
Eta Boeriu – *văduva înțeleaptă*

În contextul acesta se face trimitere la *Lc* 21,1-4, unde se vorbeşte despre o văduvă săracă care oferă templului şi ultimele două monezi pe care le mai are. Aici Petrus Lombardus se compară cu văduva din evanghelie, considerând că ceea ce are el de oferit prin scrierile sale se aseamănă cu ceea ce i-a oferit lui Dumnezeu această femeie săracă: *quel Pietro fu che con la poverella*/ *offerse a Santa Chiesa suo tesoro*. G. Coşbuc, în traducerea sa, preia termenul din parabola evanghelică şi echivalează *Santa Chiesa* printr-o metonimie care se referă la punctul central dintr-o Biserică, altarul: *fu Petru cel ce şi-a jertfit voios*/ *ca văduva pe-altar a sa comoară*. Traducerea Etei Boeriu este mai degrabă o explicație a terținei danteşti, mai ales că este interpretat gestul văduvei ca fiind unul înțelept, calificare inexistentă în original: *Pe urma lui Petre Lombard se-ndreaptă,*/ *ce-şi dărui comoara lui cândva*/ *Bisericii, ca văduva înțeleaptă*.

agricola, *Par*. XII, v. 71
G. Coşbuc – *plugar*
Eta Boeriu – *pălmaş*

Termenul este preluat dintr-o parabolă spusă de Isus în *Evanghelia după Matei*, unde se vorbeşte despre un tată de familie care a plantat o vie şi a trimis lucrători (*agricolis*[2]) în ea. Dante vorbeşte în contextul acesta despre Sfântul

[2] „Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam et saepem circumdedit ei et fodit in ea torcular et aedificavit turrim et locavit eam agricolis", *Mt* 21,33.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Dominic, care este considerat, conform metaforei evanghelice, un lucrător ales să muncească în via lui Cristos: *Domenico fu detto; e io ne parlo/ sì come de l'agricola che Cristo/ elesse a l'orto suo per aiutarlo*. G. Coşbuc traduce termenul făcând abstracție de nuanța generică din original: *I-au zis deci Dominic. Vorba deplină/ îmi e ca de-un plugar pe care Crist/ alesu-l-a spre-a-l ajuta-n grădină*. Eta Boeriu foloseşte un termen (*pălmaş*) care semnifică, la modul general, lucrător (în orice domeniu), relaxând astfel metafora biblică întrebuințată în original: *şi Dominic i-au spus; ca să trudească/ fu pus pe holda lui de Dumnezeu/ şi ca pălmaş pe lume să-l cinstească*.

vigna, vignaio, *Par*. XII, v. 86-87
G. Coşbuc – *via, vier*
Eta Boeriu – *via, vier*

Este reluată aici metafora constantă din tradiția biblică referitoare la Biserică, văzută ca o vie, şi la Papă, văzut ca un lucrător în această vie, *cf*. *Mt* 20,1-16; 21,33-41: *tal che si mise a circuir la vigna/ che tosto imbianca, se 'l vignaio è reo*. Verbul *circuir* vine de la lat. *circulō*, *-are*, 'to form circles or groups round oneself', *cf*. OLD; în text, el se referă la Sfântul Dominic, despre care se spune că mergea peste tot în jurul lumii pentru a se îngriji de via lui Cristos, adică de Biserică. În traducerea sa, G. Coşbuc foloseşte un verb care exprimă direct o lucrare agricolă cu rolul de a eficientiza cultivarea viei, însă nu modifică mesajul principal dantesc: *începu să tundă via,/ ce-albeşte-n pripă când e rău vierul*. Eta Boeriu traduce printr-o expresie idiomatică (*a da ocol*) nuanța de circularitate din original, iar în calificarea vierului se prevalează de un termen peiorativ preluat metaforic dintr-o altă zonă a îndeletnicirilor omeneşti : *şi-ndată prinse-a da ocol prin via, ce piere cân vierul e cârpaci*.

orto catolico, *Par*. XII, v. 104
G. Coşbuc – *catolice grădini*
Eta Boeriu – *catolica grădină*

Expresia de față reia imaginea agricultorului din evanghelie, aici cu referire tot la Sfântul Dominic, care a lăsat în urmă discipoli (*diversi rivi*) care să-i continue opera, văzuți ca nişte pâraie ce irigă şi fecundează „grădina catolică": *Di lui si fecer poi diversi rivi/ onde l'orto catolico si riga/ sì che i suoi arbuscelli stan più vivi*. G. Coşbuc transmite mesajul din original cu fidelitate: *Vâlcele multe-apoi din el porniră/ aşa c-arbuştii din cuprinsu-ntregii/ catolice grădini mai vii sporiră*. Eta Boeriu introduce în traducerea sa un aspect care nu este prezent în original, faptul că vegetația (*arbuscelli*) grădinii ar fi veştedă, ceea ce subliniază rolul fecund pe care îl au discipolii lui Dominic: *Ieşiră-apoi din matca lui, brăzdând/ catolica grădină, alte ape/ şi ce fu veşted înfrunzi curând*.

del comperare e vender dentro al templo, *Par*. XVIII, v. 122
G. Coşbuc – *pe-acei ce cumpără şi vând în templu*
Eta Boeriu – *taraba aşternută-n templul sfânt*

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Expresia este o aluzie la practicile simoniace din interiorul Bisericii din timpul lui Dante, care pot fi comparate cu cele din vremea lui Isus, când acesta s-a mâniat şi i-a alungat pe cei care făceau comerț în Templu, aşa cum aflăm din *Evanghelia după Matei*[3]. *Il fummo* este o metaforă ce semnifică avariția înalților prelați din Curia Romană care, conform lui Dante, l-ar mânia a doua oară pe Cristos dacă ar coborî pe pământ: *ond'esce il fummo che 'l tuo raggio vizia;/ sì ch' un'altra fiata omai s'adiri/ del comperare e vender dentro al templo*. În traducerea sa, G. Coşbuc modifică sensul generic al aluziilor danteşti şi adoptă, printr-o invocație, o tonalitate vindicativă inexistentă în original: *de unde-i fumul ce te-orbeşte-aşa/ şi-urgia ei cumplit din nou să cadă/ pe-acei ce cumpără şi vând în templu*. Invocația justițiară din prima traducere analizată se regăseşte şi în cea a Etei Boeriu: *cu fumul lor te-neacă-n stricăciune./ Coboară iar, Hristoase, să răzbuni/ taraba aşternută-n templul sfânt*.

a seminar la buona pianta, *Par*. XXIV, v. 109
G. Coşbuc – *spre-a semăna o plantă sfântă*
Eta Boeriu – *ca să semeni roada-aleasă*

Expresia face trimitere la parabola evanghelică a semănătorului, pe care o regăsim în *Mt* 13,3-23 şi în *Lc* 13,5-14, şi este utilizată de Dante în contextul în care vorbeşte despre predicarea evangheliei de la începuturi, de către apostoli (aici se referă la Petru), care nu aveau mijloacele materiale şi nici culturale pentru a putea duce înainte o astfel de operă fără intervenția divinului: *ché tu intrasti povero e digiuno/ in campo, a seminar la buona pianta/ che fu già vite e ora è fatta pruno*. În traducerea acestei terține, G. Coşbuc s-a concentrat mai mult pe realizarea rimei şi nu este foarte clar transmis mesajul dantesc, mai ales că, atunci când traduce termenul care face aluzie la parabola biblică, articulează nehotărât substantivul *plantă*, pierzându-se astfel trimiterea evidentă la Scriptură din original: *căci tu intraşi sărac, lipsit de bine,/ în câmp spre-a sămăna o plantă sfântă,/ ce viie-a fost cândva şi-azi este-un spine*. Eta Boeriu echivalează *povero* prin *desculț* şi *digiuno* prin *lipsit de hrană*. În comentariul la *Divina Comedie* realizat de Anna-Maria Chiavacci[4] se spune că *digiuno* se referă la lipsa de cultură a primilor apostoli, pornindu-se de la spusele lui Augustin în *De Civ. Dei*: „incredibile est homines ignobiles...". De asemenea, echivalarea termenului *pruno* cu *buruiană* se îndepărtează de sensul dantesc (*pruno* 'spina del prugnolo', *cf*. DELI): *căci tu-ai intrat desculț, lipsit de hrană/ în holdă, ca să semeni roada-aleasă/ ce viță fost-a şi-azi e buruiană*.

per Moise, per profeti e per salmi, *Par*. XIV, v. 136
G. Coşbuc – *prin Moise şi profeți, prin psalmi*
Eta Boeriu – *prin Moise, prin profeți, prin osanale*

[3] „Et intravit Iesus in templum Dei et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo et mensas nummulariorum et chatedras vendentium columbas evertit" (*Mt* 21,12).

[4] *Cf*. Anna Maria Chiavacci Leonardi, în Dante Alighieri, *La Divina Commedia. Paradiso*, p. 671, nota la v. 110-111.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

În afară de nominalizarea directă a unor cărți din Vechiul Testament, apare aici şi o trimitere la *Evanghelia după Luca*[5], versul reuşind să nominalizeze aproape toate cărțile Vechiului Testament; Moise, Profeții şi Psalmii[6] reprezintă cele trei mari grupuri în care tradiția ebraică împărțea Scriptura. De fapt, Dante include, în terțina din care face parte versul de mai sus, toate scrierile considerate sfinte şi inspirate de Dumnezeu ale creştinilor: *per Moisè, per profeti e per salmi,/ per l'Evangelio e per voi che scriveste/ poi che l'ardente Spirto vi fé almi*. Pronumele *voi* desemnează apostolii care au scris celelalte texte ce compun Noul Testament, sub inspirația divină a Duhului Sfânt. Traducătorii reproduc enumerarea dantescă cu mențiunea că Eta Boeriu înlocuieşte termenul biblic *psalm* printr-unul statornicit în limbajul uzual şi cu o conotație peiorativă care nu ar trebui să aibă legătură cu contextul.

1.4. Nume, imagini, simboluri fundamentale

Sunt grupate, în cele ce urmează, obiecte (crucea, lemnul, mana), imagini (a gusta din fructul oprit), personaje biblice (Adam, Lucifer) care capătă, prin utilizarea în textul poetic, valoare de simbol.

la croce, *Par*. VII, v. 40
G. Coşbuc – *cruce*
Eta Boeriu – *cruce*

Simbol fundamental al creştinismului, crucea reprezintă modalitatea prin care omul a fost răscumpărat şi învrednicit să se reconcilieze cu divinitatea: *La pena dunque che la croce porse/ s'a la natura assunta si misura,/ nulla già mai sì giustamente morse*. Dante afirmă în această terțină că pedeapsa pe care a pătimit-o Isus pe cruce este cât se poate de justă, nu însă în sensul că el ar fi meritat-o, ci în măsura în care îşi asumă condiția de om, care în ea însăşi merită să fie pedepsită în urma păcatului originar. G. Coşbuc echivalează această terțină magistral, reuşind, în acelaşi timp, să transmită mesajul dantesc cu fidelitate şi să ofere claritate în exprimarea unei idei atât de complexe: *Acu-n cântar pedeapsa de pe cruce/ cu firea cea primită dac-o pui,/ mai justă vezi că nu se poate-aduce*. Şi traducerea Etei Boeriu rămâne fidelă mesajului original: *Pedeapsa deci pe cruce îndurată,/ de-o judeci după firea ce Hristos/ şi-o însuşi, e dreaptă-n judecată*.

manna, *Par*. XII, v. 84
G. Coşbuc – *mană*
Eta Boeriu – *mană*

[5] „Haec sunt verba quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quniam necesse est impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me" (*Lc* 24,44).

[6] Prin *Moise* se înțelegeau cele cinci cărți ale *Pentateuhului*, prin *Profeți* – cărțile istorice şi cele profetice, iar prin *Psalmi*, care era prima carte din acest grup, se înțelegeau textele poetice şi cele sapiențiale.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Termenul este preluat din Vechiul Testament (*Ex* 16) şi se referă aici la „hrana” spirituală, adevărata înțelepciune care oferă nemurirea: *ma per amor de la verace manna/ in picciol tempo gran dottor si feo*. Aici se vorbeşte despre Sfântul Dominic, care în scurt timp şi-a însuşit adevărata înțelepciune; sintagma *verace manna* poate fi înțeleasă aici şi cu sensul de teologie (adevărata hrană a spiritului), el devenind un doctor al Bisericii. G. Coşbuc păstrează termenul biblic în traducerea sa, însă adaugă faptul că *cerul* l-ar fi făcut pe Dominic doctor, nuanță inexistentă în original şi nici în practică; de obicei, Biserica conferea titlul acesta celor mai vizibile personalități ştiințifice din domeniul teologiei: *ci dragostei de-adevărata mană/ un Doctor mare-n scurtă vreme cerul/ făcându-l*. Eta Boeriu omite să echivaleze referirea temporală (*in picciol tempo*) din original, care are menirea de a scoate în evidență zelul lui Dominic față de cele sfinte: *ci pentru una şi preasfânta mană/ ajunse-a fi printre-nțelepți cârmaci*. După cum vedem, traducătoarea metaforizează din nou un termen tehnic, titlul de doctor al Bisericii, echivalându-l prin marinărescul *cârmaci*.

primo padre, *Par*. XIII, v. 111
G. Coşbuc – *primul om*
Eta Boeriu – *primul tată, -Adam*

În contextul acesta se face referire la Adam, în calitatea sa de prim părinte al umanității, şi la Cristos: *del primo padre e del nostro Diletto*. G. Coşbuc echivalează termenul referindu-se la specie în general: *de primul om şi-al nostru dulce mire*. Eta Boeriu adaugă o apoziție care precizează trimiterea biblică din original: *de primul tată, -Adam, şi de Isus*.

legno, *Par*. XIX, v. 105
G. Coşbuc – *lemn*
Eta Boeriu – *moartea*

Termenul reprezintă o înlocuire metonimică a crucii pe care a murit Cristos şi îl regăsim în aceeaşi formă în *Faptele Apostolilor*[7]. În terțina aceasta se afirmă că nimeni nu se poate mântui dacă nu crede în venirea lui Cristos, fie viitoare (*pria*), cum este cazul patriarhilor din Vechiul Testament, fie prezentă (*dopo*) – credința în Cristos cel care a venit: *A questo regno/ non salì mai chi non credette'n Cristo,/ né pria né poi ch'el si chiavasse al legno*. G. Coşbuc păstrează termenul metonimic din original; discutabilă este doar echivalarea termenului *regno* (= Paradis – semnificând locul în care se găsesc cei mântuiți) prin *trupă*, nepotrivit în contextul de față: *Nu s-a urcat în astă trupă/ nicicând un om ce n-a crezut în Crist/ nici pân-a fi țintit în lemn, nici după*. Eta Boeriu traduce termenul prin ceea ce simbolizează el de fapt, moarte, renunțând astfel la puterea metaforei biblice şi poetice: *Pe-aceste locuri sfinte/ n-ajunse om fără credință-n Crist,/ nici după moartea lui nici înainte*.

[7] „Deus patrum nostrorum suscitavit Iesum, quem vos interemistis suspendentes in ligno” (*Fap* 5,30).

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

eccelso giardino, *Par*. XXVI, v. 110
G. Coşbuc – *mândrul rai*
Eta Boeriu – *grădina*

Se vorbeşte aici despre Paradisul terestru[8], Edenul, unde au locuit primii părinți ai omenirii; în contextul de față, Adam anticipează întrebările pe care pelerinul Dante ar vrea să i le adreseze: *Tu vuogli udir quant'è che Dio mi puose/ ne l'eccelso giardino*. În traducerea lui G. Coşbuc, metafora gradinii este înlocuită prin referentul ei, iar semnificația de 'paradis terestru' nu este transparentă: *Tu vrei să ştii, cât timp e de când fui/ de Domnul pus în mândrul rai*. La Eta Boeriu echivalarea este directă, prin *grădină*, ceea ce face ca sensul terestru să fie mai evident: *Tu vrei să ştii de câtă vreme-anume/ fui pus de Domnul în grădina-n care*.

gustar del legno, *Par*. XXVI, v. 115
G. Coşbuc – *am gustat din lemn*
Eta Boeriu – *am muşcat din rod*

Utilizând metonimia *legno* 'copac', Dante se referă aici la păcatul originar, când cele două personaje biblice au mâncat din fructul interzis al cunoaşterii binelui şi răului. Terțina în care apare expresia vrea să spună că nu numaidecât faptul că au gustat din măr a făcut ca umanitatea să fie supusă unui lung exil, ci faptul că au depăşit o limită (*trapassar del segno*) stabilită de Dumnezeu, lucru considerat un gest de mândrie: *non il gustar del legno/ fu per sé la cagion di tanto essilio,/ ma solamente il trapassar del segno*. Traducerea lui G. Coşbuc păstrează expresia metonimică din original: *nu c-am gustat din lemn/ fu-n sineşi cauza lungului exiliu,/ ci numai c-am trecut şi peste semn*. Eta Boeriu echivalează prin expresia uzuală, în limba română, ce se referă la păcatul originar (a muşca din fructul oprit): *Nu i-am răbdat surghiunului tortura/ fiindc-am muşcat din rod cutezător,/ ci numai fiindc-am întrecut măsura*.

primo superbo, *Par*. XIX, v. 46
G. Coşbuc – *trufaşul prim*
Eta Boeriu – *dintâiul nesupus*

În contextul acesta, Dante face aluzie la Lucifer, care, din mândrie, nu a cerut lumina harului lui Dumnezeu, aşa cum ar trebui să procedeze orice creatură, ci a dorit să fie asemenea Creatorului aşa cum ne spune povestirea biblică: *E ciò fa certo che'l primo superbo,/ che fu la somma d'ogne creatura,/ per non aspettar lume, cadde acerbo*. G. Coşbuc echivalează direct expresia dantescă: *Şi-aici trufaşul prim îl ai dovadă:/ nevrând, el culme-a orice creatură,/ s-aştepte har, cumplit avu să cadă*. Eta Boeriu echivalează *superbo* prin *nesupus*, ideea rebeliunii luând locul păcatului capital al trufiei fapt care totuşi nu impietează asupra identificării referentului, Lucifer: *Dovadă stă dintâiul nesupus,/ făptura cea mai mândră dintre toate,/ ce harul n-aşteptând, căzu răpus*.

[8] În *Gen* 2,8 apare sintagma *paradisum voluptatis*.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

2. Limbajul teologic: tradiție creştină şi inovație dantescă

Ne vom ocupa în cele ce urmează de conceptele preluate de Dante din tradiția creştină sau din filosofia scolastică (harul, păcatul, mântuirea, triumful etern, întruparea, învierea etc.), ca şi de inovațiile lexicale ale poetului, în încercarea sa de a crea un limbaj apt să exprime inefabilul împărăției cereşti.

grazia, *Par*. I, v. 72
G. Coşbuc – *grația*
Eta Boeriu – *harul*

DELI indică următoarea definiție a termenului *grazia*: 'nella teologia cattolica, aiuto soprannaturale e gratuito che Dio concede alla creatura per guidarla nella salvezza, che si consegue anche attraverso delle opere'; la Dante: 'redenzione dal peccato originale'. Conform Enciclopediei Danteşti, termenul apare de 38 de ori în *Paradis* şi de 68 de ori în întreaga *Divina Comedie*. În contextul de față, Dante vorbeşte despre harul pe care Dumnezeu îl dă unor oameni de a experimenta ceea ce se află dincolo de viața aceasta, în timp ce altora le oferă posibilitatea aceasta chiar în timpul vieții (*trasumanar*): *Trasumanar significar per verba/ non si poria; però l'essemplo basti/ a cui esperienza grazia serba*. G. Coşbuc traduce conceptul teologic printr-un substantiv cu acelaşi etimon ca al termenului din original, *grația* 'milă, îndurare, ajutor, har dumnezeiesc', *cf*. DLR, şi împrumută verbul *trasumanare* inventat de Dante: *S-arăt per verba ce-i transumanare/ nu-i chip să pot, ci-ajunge-exemplul dat/ cui grația-i păstreaz-asemeni stare*. O altă particularitate a traducerii lui Coşbuc este preluarea ca atare a sintagmei *per verba* din original. Eta Boeriu se dovedeşte mai conservatoare în abordarea acestei terține: *Pătrunderea în viața-adevărată/ nu-i chip s-o spui; ajungă pilda vie/ celor cui harul le-o va da odată*. Dantescul *grazia* este echivalat de traducătoare printr-un substantiv consacrat în vocabularul creştin din limba română, *harul*.

la grazia del sommo ben, *Par*. III, v. 90
G. Coşbuc – *divinei grații*
Eta Boeriu – *sfântul har*

Este vorba aici despre harul lui Dumnezeu, care nu are aceeaşi intensitate în diferitele grade ale împărăției cereşti: *la grazia/ del sommo ben d'un modo non vi piove*. Dante preia ideea din *Evanghelia sfântului Ioan*, care spune: „In domo patris mei mansiones multae sunt" (*In* 14, 2). G. Coşbuc optează să traducă aici tot prin referire la un fenomen meteorologic, diferit de cel dantesc (*piove*), păstrând totuşi ideea de cădere din înalt: *deşi n-au roua/ divinei grații tot într-o măsură*. Eta Boeriu decide din nou, să echivaleze expresia printr-o metaforă legată de „înfruptare": *deşi la fel/ să guste toți din sfântul har nu pot*. Se observă şi aici constanța în abordarea soluțiilor de traducere a substantivului *grazia*: *grație* la G. Coşbuc, *har* la Eta Boeriu.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

argomento di fede vs. *eretica nequizia*, *Par*. IV, v. 68, 69
G. Coşbuc - *probă de credinţă* vs. *erez pornit din răzbunare*
Eta Boeriu - *îndemn spre bine* vs. *erezie*

Argomento di fede este un termen scolastic care propune soluţii la întrebările fundamentale ale credinţei în Dumnzeu pe cale filosofico-raţională; faptul că vreuna dintre acţiunile lui Dumnezeu, care reprezintă dreptatea în sine, poate părea (*parere*) nedreaptă în faţa inteligenţei limitate a omului se poate rezolva pe calea credinţei şi astfel de interogaţii nu ar trebui să fie considerate devieri eretice. *Eresia* este o doctrină care se opune adevărului revelat de Dumnezeu şi propus ca atare de către Biserică (de la lat. *hāeresi* 'dottrina, dogma, scuola, sistema filosofico', *cf*. DELI). Dumnezeu poate să emită judecăţi inaccesibile oamenilor, datorită înţelepciunii sale superioare, iar faptul acesta să nu intre în contradicţie cu credinţa în transcendent, aşa cum se afirmă în Scriptură de multe ori (*cf*. *Is* 55,9; *Înţ* 9,13): *Parere ingiusta la nostra giustizia/ ne li occhi d'i mortali, è argomento/ di fede e non d'eretica nequizia*. G. Coşbuc reuşeşte să transmită prin traducerea acestei terţine mesajul dantesc principal: *Dreptatea sfântă-n ochii umani de pare/ nedreaptă-n veci, e probă de credinţă/ nu de-un erez pornit din răzbunare*. În traducerea realizată de Eta Boeriu lipseşte termenul scolastic folosit de Dante; oricum, soluţia la care ajunge traducătoarea este una de aproximare: *De omul judecata sfântă-o ţine/ nedreaptă-n ea, nu naşte erezie/ din gândul lui, ci doar îndemn spre bine.*

triunfo etternal, *Par*., V, v. 116
G. Coşbuc – *triumful din eterna pace*
Eta Boeriu – *gloriei eterne*

În originalul dantesc apare o distincţie teologică între biserica militantă, adică cei de pe pământ care se luptă să dobândească fericirea veşnică, şi biserica triumfătoare, adică cei care se bucură deja de lucrul acesta: *O bene nato a cui veder li troni/ del triunfo etternal concede grazia/ prima che la milizia s'abbandoni*. Pelerinului Dante îi este permis să intre în contact cu biserica care se află în ceruri, deşi face parte din cealaltă tagmă. La Dante, sensul pe care îl are termenul *triunfo* este figurat, 'glorificazione celeste', iar verbul *triunfare* are sensul 'esultare di gioia', *cf*. DELI. G. Coşbuc alege aici termenul *triumf*, care are acelaşi etimon ca cel din original (lat. *triumphus*). Eta Boeriu echivalează acest concept prin *glorie*, care nu se suprapune perfect ca semnificaţie originalului.

redenzion, *Par*. VII, v. 57
G. Coşbuc – *mântuinţă*
Eta Boeriu – *izbăvire*

În contextul de faţă, autorul vorbeşte despre nedreptatea care însoţeşte mântuirea neamului omenesc: *ma perché Dio volesse, m'è occulto,/ a nostra redenzion pur questo modo*. Este de neînţeles modalitatea (*questo modo*), prin care Dumnezeu permite ca lumea să fie mântuită într-o manieră atât de tragică şi ruşinoasă

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

precum moartea pe cruce. Conceptul prezent aici este *redenzione* ‘liberazione, riscatto, nel cristianesimo, liberazione del genere umano dalle conseguenze del peccato originale, operata a mezzo dell’incarnazione e della passione di Gesù Cristo’, de la lat. *redimere* ‘a răscumpăra’, utilizat cu sens religios inclusiv de păgâni, *cf*. DELI. Pentru a traduce acest concept, G. Coşbuc se foloseşte de o formă învechită (şi pe timpul său; folosit în textele din secolul al XVII-lea, nu mai este întrebuinţat după sfârşitul secolului al XIX-lea, *cf.* DLR) a echivalentului său în limba română, *mântuință*, evident, din motive de rimă: *Ce-ai spus pricep de ce şi cum,/ dar nu de ce spre-a noastră mântuință,/ alese cerul tocmai acest drum*. Eta Boeriu alege un alt substantiv, *izbăvire*, mult mai utilizat în limba română în Biserica ortodoxă, cu acelaşi sens: *Ce-aud, pricep cu înlesnire,/ dar nu de ce atare chip din toate/ vru Domnul pentru-a noastră izbăvire*. O altă posibilitate ar fi fost termenul cu acelaşi etimon ca cel din originalul italian, *redempțiune*, pătruns în limba română în secolul al XIX-lea.

peccato, *Par*. VII, v. 79
G. Coşbuc – *păcatu-*
Eta Boeriu – *păcatul*

Peccato este definit drept ‘comportamento umano che costituisce violazione della legge etica e divina; nella dottrina cattolica, libera o volontaria trasgressione della legge divina’, de la lat. *peccāre*, care provine de la *pĕccus* ‘difettoso nei piedi’, *cf*. DELI. Dante afirmă în aceste versuri că numai păcatul este cel care îl face pe om sclav (*disfranca*[9]) şi-l îndepărtează de supremul bine: *Solo il peccato è quel che la disfranca/ e falla dissimile al sommo bene*. Nuanța semantică ‘lipsă de libertate’ din original este echivalată de G. Coşbuc prin verbul *a aservi*; Coşbuc, însă, traduce versul al doilea punând pe picior de virtuală egalitate creatura cu Creatorul, îndepărtându-se astfel de sensul dantesc de lipsă de conformitate cu supremul bine: *Păcatu-i singur cel ce-l aserveşte/ şi-egalul său cu Primul i-l suprimă*. Traducerea Etei Boeriu se apropie într-o măsură mai mare de semnificația din original: *Păcatul singur vrerea i-o răpeşte/ şi-o-ndepărtează de supremul Bine*.

Terțina care urmează se referă la păcatul originar, *Par*. VII, v. 85-87: *Vostra natura, quando peccò tota/ nel seme suo, da queste dignitadi,/ come di paradiso, fu remota*. Prin *vostra natura*, Dante înțelege întreg neamul omenesc care, prin primul său reprezentant, Adam, se face vinovat de păcatul originar şi, în consecință, a fost îndepărtat de paradisul ceresc şi alungat din cel terestru.

G. Coşbuc – *Prin omul prim, căzând deci în păcate*
a voastră fire-n genu-ntreg, şi Rai
pierdu atunci şi mult din demnitate

[9] *Franco*: ‘libero da uno stato di dipendenza, di servitù politica, dal dominio altrui’; provenit din fr. *franc* „libero”, *cf*. DELI.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

Eta Boeriu – *Când firea voastră-ntreagă-a săvârşit*
păcatul prin Adam, ea fu gonită
din rai, pierzând şi harul dobândit

Verbul a păcătui (*peccare*) a lui Dante este echivalat de G. Coşbuc printr-o perifrază în care substantivul păcat apare la plural, iar de Eta Boeriu printr-o altă perifrază care prezintă un singular antonomastic cu explicitarea referentului, Adam al expresiei danteşti *seme suo* (termenul de origine al seminției omeneşti: „sămânța").

incarnarsi, *Par*. VII, v. 120
G. Coşbuc – lipseşte termenul, dar este redată ideea
Eta Boeriu – *se-ntrupa*

Întruparea lui Cristos este un concept fundamental pentru creştini; de altfel, creştinismul este singura religie a cărei divinitate se întrupează şi devine om: *incarnazione* 'mistero fondamentale del Cristianesimo, per cui Gesù Cristo assume natura umana per riscattare il genere umano dal peccato originale', din lat. bisericească *incarnāre*, *cf*. DELI. Pentru Dante, întruparea este o umilință pe care divinitatea şi-o asumă, pentru a reconcilia demnitatea omului, pierdută prin păcatul originar, cu Dumnezeu, însă fără de care lucrul acesta nu ar fi fost posibil: *e tutti li altri modi erano scarsi/ a la giustizia, se 'l Figliuol di Dio/ non fosse umiliato ad incarnarsi*. G. Coşbuc traduce conceptul folosindu-se de consecința faptului că Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat, adică amintind de moartea sa ruşinoasă pe cruce pentru umanitate: *şi-orice-alte drumuri n-ar fi fost depline/ dreptății Lui, de nu s-ar fi smerit/ divinu-i fiu să moară-ntru ruşine*. Eta Boeriu îl echivalează pe *incarnarsi* cu *a se întrupa* (verb consacrat în vocabularul bisericesc al limbii române pentru redarea acestui concept); în rest, însă, ea face nişte alegeri discutabile din punct de vedere teologic, cum ar fi *muritorul* pentru *Figliuol di Dio* (Fiul lui Dumnezeu nu s-a întrupat muritor fiind): *şi orice chip nepotrivit, vezi bine,/ era cu-al său județ, de muritorul/ nu se-ntrupa spre-a pătimi ruşine*.

vostra resurrezion, *Par*. VII, v. 146
G. Coşbuc – *a voastră înviere*
Eta Boeriu – *învierea*

Acest concept teologic se referă la învierea trupurilor oamenilor la judecata finală, ca o consecință a întrupării (*incarnazione*) şi a mântuirii (*redenzione*) realizate de Cristos prin moartea sa; substantivul utilizat aici este *risurrezione* 'in molte religioni, il riconstruirsi del corpo e dello spirito o anche del solo spirito dell'uomo dopo la morte', din lat. târziu *resurrectiōne*, folosit în *Vulgata* cu sensul 'a se ridica în sus', *cf*. DELI. Primii părinți, Adam şi Eva, au fost creați direct de Dumnezeu, având corp incoruptibil, prerogativă pierdută odată cu păcatul originar şi restituită oamenilor după Judecata de Apoi, în urma sacrificiului cristic: *vostra resurrezion, se tu ripensi/ come l'umana carne fessi allora/ che li primi parenti intrambo fensi*. Din traducerea lui G. Coşbuc se înțelege că este vorba

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

despre învierea omenilor la Judecata de Apoi; din referirea la primii părinți ai umanității reiese că aceştia au fost creați spre a fi muritori de la început, idee contrară originalului dantesc (în pofida comentariului introdus de Alexandru Balaci în nota de subsol respectivă): *De-aici, cum vezi, şi-a voastră înviere/ prea lesne-o dovedeşti, când ne gândim/ cum fu creat umanul trup, ce piere,/ în prima mam-atunci şi-n omul prim*. În echivalarea Etei Boeriu lipseşte referirea la ambii părinți biblici, ea alegând-o doar pe Eva ca reprezentantă, dar sensul mesajului din original, adică ideea că trupul omului a fost creat la început nemuritor, este păstrat: *Din toate-acestea să pricepi nu-i greu/ că învierea-i taină legiuită,/ de te gândeşti la trupul tău şi-al meu/ cum fu făcut, când Eva fu-mplinită*.

triunfo di Cristo, *Par*. IX, v. 120
G. Coşbuc – *marea-nvingere-a lui Crist*
Eta Boeriu – *oastea gloriei lui Hristos*

Expresia se referă la triumful lui Cristos asupra morții şi păcatului, care are drept consecință mântuirea, răscumpărarea umanității. În contextul de față se vorbeşte despre Raab, eliberată din Limb şi primită în cerul lui Venus o dată cu moartea lui Cristos, care a făcut ca toți drepții din Vechiul Testament să fie mântuiți: *Da questo cielo, in cui l'ombra s'appunta/ che'l vostro mondo face, pria ch'altr'alma/ del triunfo di Cristo fu assunta*. G. Coşbuc echivalează expresia prin *învingerea* lui Cristos, fapt ce nu modifică mesajul dantesc, exprimat printr-un termen preluat tot din câmpul semantic militar: *În ceru-acesta-n care vârfuită/ a Terrei umbră, cea dintâi fu ea/ prin marea-nvingere-a lui Crist suită*. Eta Boeriu foloseşte un substantiv din acelaşi câmp semantic militar, însă introduce un termen, *oastea*, care nu se regăseşte în original: *De-această stea, în care e-asfințită/ a lumii umbră, cea dintâi fu ea/ din oastea gloriei lui Hristos primită*.

grazia, *Par*. X, v. 54
G. Coşbuc – *bine vrând*
Eta Boeriu – lipseşte

Termenul se referă la harul lui Dumnezeu, la bunăvoința sa pe care o oferă în mod gratuit oamenilor, în cazul de față pelerinului Dante, care are privilegiul de a pătrunde într-o lume inaccesibilă celorlalți muritori: *Ringrazia,/ ringrazia il sol de li angeli, ch'a questo/ sensibil t'ha levato per sua grazia*. G. Coşbuc oferă o traducere analitică a acestui concept (adverb + verb la gerunziu), în timp ce la Eta Boeriu acest complement instrumental lipseşte.

carne gloriosa e santa, *Par*. XIV, v.43
G. Coşbuc – *în sfânta carne*
Eta Boeriu – *glorioasă-armură*

Trupul glorificat al omului este un concept teologic care se referă la învierea, după judecata de apoi, a corpului omenesc, care se va uni cu sufletul: *Come la carne gloriosa e santa/ fia rivestita, la nostra persona*. În limba italiană, mai ales

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

în limbajul religios, este folosit adesea termenul *carne* pentru a desemna corpul omenesc; de aici derivă şi verbul *incarnarsi = a se întrupa*, de la *carne* 'l'uomo considerato come corpo', *cf*. DELI. G. Coşbuc foloseşte corespondentul direct al termenului din original, însă mesajul în limba română ajunge trunchiat, *carne* nefiind un corespondent al corpului însufleţit, aşa cum este în italiană: *Şi-al nostru trup, când timpul va veni/ în sfânta carne iarăşi să se-mbrace*. Eta Boeriu interpretează conceptul dantesc şi introduce o imagine inexistentă în original, aceea de armură (aşadar, mai mult decât „veşmântul" din textul lui Dante) care protejează oamenii din paradis prin reunificarea dintre trup şi suflet: *Când dobândi-vom, glorioasă-armură,/ al nostru trup şi carnea ce-l înfaţă*. Se face, astfel, abstracţie de componenta semantică „sfinţenie".

paganesmo, *Par*. XX, v. 125
G. Coşbuc – *păgânism*
Eta Boeriu – *păgâni*

Substantivul avut în vedere este forma sincopată pentru *paganesimo* 'insieme delle religioni e della civiltà del mondo antico greco-romano', cunoscut mai ales în opoziţie cu creştinismul, lat. *pagānu*, *cf*. DELI. În contextul de faţă, Dante se referă la împăratul Traian care, după ce s-a convertit la creştinism, nu i-a mai suportat (*riprendiene*) pe cei (*genti perverse*) care se îndepărtau de la calea cea dreaptă: *ond'ei credette in quella, e non sofferse/ da indi il puzzo più del paganesmo;/ e riprendiene le genti perverse*. G. Coşbuc echivalează termenul direct: *De-aceea şi crezu şi nici nu merse/ pe-un drum c-un păgânism de-ordură plin/ şi-a dat dojeni popoarelor perverse*. Eta Boeriu traduce termenul ideologic (*paganesmo*) prin substantivul care se referă la cei care practică ideologia respectivă (*păgâni*); de altfel, întreaga terţină dantescă este interpretată şi explicată prin concretizare de traducătoare: *în ea crezu şi-urî înverşunat/ duhoarea de păgâni ce n-are leac/ mustrând pe cei rămaşi întru păcat*.

la gloria futura, *Par*. XXV, v. 67
G. Coşbuc – *gloriei ce va fi*
Eta Boeriu – *izbânzii viitoare*

Conceptul de faţă se referă la fericirea veşnică, care reprezintă o consecinţă a speranţei omului de a dobândi paradisul, în urma harului pe care îl dă Dumnezeu şi a meritelor proprii: *Spene, diss'io, è un attender certo/ de la gloria futura, il quale produce/ grazia divina e precedente merto*. G. Coşbuc echivalează direct conceptul dantesc, referirea la meritele umane fiind pusă pe acelaşi plan cu harul dat de Dumnezeu: *Speranţa-i aşteptarea plină/ a gloriei ce va fi, şi ne-o produce/ un merit dat şi graţia divină*. Eta Boeriu interpretează conceptul echivalându-l printr-un termen din sfera militară (*izbândă*); de asemenea din traducere se înţelege că Dumnezeu dă harul său celor care au dovedit că îl merită: *Nădejdea-i chezăşia/ izbânzii viitoare,-am zis, şi harul/ ne-o dă când ne vădim cucernicia*.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

tempo de la grazia, *Par*. XXXII, v. 82
G. Coşbuc – *timpul naltei grații*
Eta Boeriu – *vremea mântuirii*

Conceptul se referă la noua epocă pe care o începe umanitatea o dată cu naşterea lui Cristos, care oferă tuturor credincioşilor posibilitatea mântuirii prin intermediul botezului: *ma poi che'l tempo della grazia venne*. G. Coşbuc foloseşte în traducerea sa, ca şi în alte rânduri, termenul *grația*, un calc semantic, adăugând adjectivul *înalt* (aici cu sensul 'divin'): *Venind apoi şi timpul naltei grații*. Eta Boeriu explică metafora dantescă prin consecința venirii lui Cristos pe lume (mântuirea oamenilor): *Iar când veni şi vremea mântuirii*.

În cele ce urmează, vom analiza câteva vocabule (verbe şi substantive) pe care Dante le creează, în dificilul său demers de exprimare a inefabilului:

Trasumanar, *Par*. I, v. 70
G. Coşbuc – *transumanare*
Eta Boeriu – *pătrunderea în viața adevărată*

Trasumanar este un verb creat de Dante pentru a exprima depăşirea condiției umane şi asumarea unei condiții divine pentru a putea vedea chipul lui Dumnezeu: *Trasumanar significar* per verba/ *non si poria; però l'essemplo basti*/ *a cui esperienza grazia serba*. În teologia creştină există termenul *deificari* conform ideii avute de Augustin: *factus est Deus homo, ut homo fieret deus*. În DELI, *trasumanare* este definit astfel: 'trascendere i limiti dell`umana natura'; provine din lat. *trā(n)s* 'dincolo de' şi *humānu(m)* 'natura umană'. Cei doi traducători ai *Divinei Comedii* procedează, în acest caz, în maniere diferite. G. Coşbuc, fidel inclusiv formal originalului, preia verbul inovat de Dante; structura sa este transparentă şi în română, astfel încât semnificația noului termen nu este dificil de identificat de către cititor: *S-arăt per verba ce-i transumanare*/ *nu-i chip să pot, ci-ajunge-exemplul dat*/ *cui grația-i păstreaz-asemeni stare*. Nici acest termen, probabil de unică ocurență literară în contextul menționat din traducerea lui G. Coşbuc, nu este menționat de DLR. Eta Boeriu, în schimb, încearcă, fără succes, să definească referentul acestuia; inevitabil, rezultatul este un sens deviat în raport cu intenția originalului: *Pătrunderea în viața-adevărată*/ *nu-i chip s-o spui; ajungă pilda vie*/ *celor cui harul le-o va da odată*.

sempiterni, *Par*. I, v. 76
G. Coşbuc – *ceru-nveşnicit*
Eta Boeriu – *înveşniceşti*

Sempiternare este un alt verb creat de Dante pentru a exprima ideea că Dumnezeu face ca cerul (Paradisul) să fie veşnic: *Quando la rota che tu sempiterni*,/ *desiderato, a sé mi fece atteso*. *Sempiternare* este derivat din lat. *sempiternus*, 'che non ha avuto origine, o che non può aver fine', *cf*. Enc.D. G. Coşbuc echivalează verbul inovat de Dante prin *a înveşnici*, verb cu o construcție similară celui din original (derivat din adjectivul *veşnic*), soluție adoptată şi de Eta Boeriu.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

'mparadisa, *Par*. XXVIII, v. 3
G. Coşbuc – *care-mi sădeşte raiu-n minte*
Eta Boeriu – *care raiul mi-l sădeşte-n minte*

Imparadisa este un verb creat de Dante pentru a exprima trecerea intelectului său către un stadiu inaccesibil omului, cel în care poate simți fericirea paradisului: *Poscia che'ncontro a la vita presente/ de'miseri mortali aperse'l vero/ quella che'mparadisa la mia mente*. Transpunerea în proză a terținei ar suna în felul următor: după ce Beatrice, cea care face ca mintea mea să fie aptă pentru paradis (*quella che'mparadisa la mia mente*), mi-a dezvăluit adevărul în ceea ce priveşte viața prezentă a ființelor umane (*miseri mortali*[10]). G. Coşbuc interpretează verbul folosit de Dante; de altfel, încercarea unei calchieri nu ar fi avut rezultate pozitive în limba română: *Când Ea care-mi sădeşte raiu-n minte/ sfârşi s-arate-adevărata stare/ a specii-umane-n viața ei prezinte*. Eta Boeriu preia expresia folosită de antecesorul său, practicând o simplă deplasare la stânga a complementului direct: *Când adevărul despre-umana ginte/ şi traiul ei mi-l tălmăci spunând/ cea care raiul mi-l sădeşte-n minte*.

teodia, *Par*. XXV, v. 73
G. Coşbuc – *psalmul*
Eta Boeriu – *psalmodie*

Având semnificația 'imn de laudă adus lui Dumnezeu', termenul *teodia* este creat de Dante[11] după modelul altor cuvinte latine cum ar fi *teologia*, *psalmodia* din gr. *theós* şi *odé*: *„Sperino in te", ne la sua tëodia/ dice, „color che sanno il nome tuo"*. G. Coşbuc traduce folosind referentul direct din limba română (*psalm*) pentru conceptul dantesc: *„Sperează-n tine", psalmul său zicea,/ „câți cei ce ştiu de marele tău nume"*. Eta Boeriu echivalează prin substantivul *psalmodie*, împrumutat în română din neogreacă: *„Se-ncreadă-n tine, zice-n psalmodie,/ câți numele ți-l ştiu"*.

3. Virtuți teologale

Conceptele care urmează să fie analizate aici se referă la cele trei virtuți teologale: iubirea (dragostea creştinească), speranța şi credința, fundamentale pentru Dante deoarece acesta le consideră semnul distinctiv pe pământ al creştinului, care este un pelerin către cele nepieritoare, celelalte virtuți morale fiind adoptate şi de păgâni. Le vom aborda în ordinea apariției din textul original. O singură dată Dante face referire la toate trei, în celelalte cazuri ele fiind discutate individual.

fede, *Par*. II, v. 43
G. Coşbuc – *tu crezi*
Eta Boeriu – *credință*

[10] Termen preluat din Vergilius: *miseris mortalibus* (*Eneida*, XI, 182).
[11] *Cf*. Emilio Pasquini – Antonio Qualio, în Dante Alighieri, *Commedia. Paradiso*, p. 427, nota la versul 73.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

La fede reprezintă credința, una din cele trei virtuți teologale, (din lat. *fides* ‘adesione incondizionata a un fatto, a un idea’, *cf*. DELI). În Enc.D. găsim următoarea definiție: ‘quella fra le tre virtù teologali, per la quale crediamo tutto ciò che Dio, somma verità, ci ha rivelato’. În terțina dantescă este prezentată atitudinea simplă şi sigură, în acelaşi timp, a credinciosului care nu are nici un dubiu că într-o zi toți oamenii vor ajunge într-un loc (*lì*), unde vor înțelege totul: *Lì si vedrà ciò che tenem per fede,/ non dimostrato, ma fia per sé noto/ a guisa del ver primo che l’uom crede*. G. Coşbuc echivalează termenul printr-o formă verbală: *Acolo vei vedea ce-aici tu crezi,/ nu demonstrat ci manifest prin sine/ cum crezi un axiom fără dovezi*. Eta Boeriu echivalează termenul direct, exprimând astfel virtutea la care Dante se referă în original: *Acolo vom zări fără dovezi/ tot ce ni-e sfânt în lume prin credință,/ precum pe Domnul nevăzut îl crezi*.

carità, *Par*. III, v. 43
G. Coşbuc – *milă*
Eta Boeriu – *milă*

Dragostea este o altă virtute teologală. *Carità* are sensul ‘amore di Dio e del prossimo, una delle virtù teologali (inizio sec. XIII, Ugoccione da Lodi), disposizione caratteristica di chi tende a comprendere e ad aiutare una persona (1353, G. Boccaccio)’; termenul provine din lat. *caritāte* ‘bunăvoință, dragoste’, *cf*. DELI. În contextul de față se spune că dragostea fericiților din Paradis este asemănătoare cu dragostea lui Dumnezeu, deschisă (*non serra porte*) în fața oricărei dorințe de a face binele: *La nostra carità non serra porte/ a giusta voglia, se non come quella/ che vuol simile a sé tutta sua corte*. În ambele traduceri analizate termenul *carità* este echivalat prin *milă*, care este cu siguranță una dintre virtuțile creştine şi dintre cele umane, în general, dar nu la aceasta se referă Dante în text.

carità, *Par*. III, v. 71
G. Coşbuc – *dragostei*
Eta Boeriu – *iubirea creştinească*

Regăsim aici aceeaşi virtute, dragostea (iubirea creştinească), pe care Dante, prin vocea Piccardei Donati, o consideră o calitate suficientă, care îl face pe cel care a ajuns în Paradis să nu-şi mai dorească altceva (*d’altro non ci asseta*): *Frate, la nostra volontà quieta/ virtù di carità, che fa volerne/ sol quel ch’avemo, e d’altro non ci asseta*. De data aceasta, G. Coşbuc echivalează termenul prin corespondentul *dragoste* din limba română: *Puterea dragostei alină, frate,/ al nostru dor, şi-aşa ni-e el dispus/ că vrea ce-avem, şi spre-alta nu s-abate*. Nu acelaşi lucru se întâmplă în următoarele două cazuri în care apare termenul *carità*, în acelaşi cânt (*Par*. III, v. 77, 102), când traduce, aşa cum am văzut mai sus, prin *milă*. Eta Boeriu optează pentru o echivalare directă care exprimă cel mai bine conceptul din original: *Iubirea creştinească-n noi alină/ tot ce e dor; din vrerea ei, supus/ el vrere-şi face, una şi deplină*. Termenul *dor*, folosit în contextul de față

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

ca un echivalent pentru dorință (*volerne*), se îndepărtează destul de mult de mesajul din terțina dantescă.

fede sincera, *Par*., VI, v. 17
G. Coşbuc – *dreapta-nvățătură*
Eta Boeriu – *credința dreaptă*

De această dată, conceptul nu se referă la credință în sensul de virtute teologală, ci la credința în sens de religie, de credință pură în divinitate (*sincero* 'puro, genuino, non alterato', *cf*. DELI): *ma'l benedetto Agapito, che fue/ sommo pastore, a la fede sincera/ mi drizzò con le parole sue*. G. Coşbuc echivalează termenul *fede* prin *învățătură*, conferind mesajului, astfel, o nuanță dogmatică inexistentă în original: *Dar dusu-m-a, cu-al său cuvânt din gură,/ fericele-Agapet pe-atuncea [sus,]/ [încât apoi] la dreapta-nvățătură*. Eta Boeriu echivalează prin *credință*: *dar Agapit care-a purtat cununa/ prea-naltului păstor mi-a arătat/ credința dreaptă, alungând minciuna.*

quelle tre donne, *Par*. XX, v. 127
G. Coşbuc – *trei Doamne*
Eta Boeriu – *fecioarele*

Dante face aici o referire alegorică la cele trei virtuți teologale: credința, speranța şi iubirea. În cazul de față, cele trei virtuți i-au fost dăruite direct de către Dumnezeu lui Rifeu, cu un mileniu înainte de naşterea lui Cristos, care a instituit botezul prin care omul poate să fie mântuit: *Quelle tre donne li fur per battesmo/ che tu vedesti da la destra rota,/ dinanzi al battezzar più d'un millesmo*. G. Coşbuc echivalează cu fidelitate metafora dantescă: *Botez i-au fost trei Doamne care vin/ cu sfântul cor, de-a dreapta, c-o miime/ de ani nainte-a fi botez creştin*. Eta Boeriu nu traduce numeralul *trei*, pierzându-se referirea la virtuțile teologale; de asemenea, ea traduce *donna* prin *fecioară*, care presupune o nuanță semantică (inocență) inexistentă în original: *Fecioarele zărite la copac,/ de-a dreapta roată,-i fură lui botez,/ în urmă cu o mie ani şi-un veac*. Cantitativul *più* din original, cu sens nedeterminat, este echivalat de traducătoare printr-un substantiv cu sens de numeral (*veac*) care exprimă temporalitatea cu precizie, ceea ce constituie o îndepărtare de textul lui Dante.

fede è sustanza di cose sperate, *Par*. XXIV, v. 64
G. Coşbuc – *credința-i stofa vrerilor sperate*
Eta Boeriu – *credința e temei nădejdii*

În acest context, poetul italian dă definiția credinței, prima dintre cele trei virtuți teologale, pe care o traduce din latină, din *Scrisoarea către Evrei* a sfântului Paul[12]: *fede è sustanza di cose sperate/ e argomento de le non parventi;/ e questa pare a me sua quiditate*. *Sostanza* 'termine filosofico che indica l'essenza

[12] *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non aparentium* (*Ad Haebraeos*, 11,1).

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)

necessaria d'una cosa o d'un fatto; parte importante, fondamentale di qualcosa', *cf*. DELI. G. Coşbuc foloseşte un substantiv (*stofă*) neobişnuit discursului teologic atunci când traduce *sustanza*, optând pentru această concretizare metonimică: *credința-i stofa vrerilor sperate/ şi-apoi dovad-a totul ce nu vezi;/ aceasta-mi pare-a dânsei entitate*. Eta Boeriu nu este mai aproape de original, echivalând *sustanza* prin *temei* ('fundament'): *credința e temei nădejdii, soare,/ dovadă e a tot ce-ascuns nu vezi/ şi-acesta-i miezul ei pre cât se pare*.

la spene, *Par*. XXV, v. 44
G. Coşbuc – *speranța*
Eta Boeriu – *nădejdea*

Speranța, cea de-a doua dintre virtuțile teologale, în cazul de față este văzută ca fiind cea care pe pământ conduce omul către adevăratele valori (*bene*): *sì che, veduto il ver di questa corte,/ la spene, che là giù bene innamora/ in te e in altrui di ciò conforte*. G. Coşbuc echivalează direct termenul prin corespondentul său de origine italiană din limba română: *încât, văzând tu adevărul ei,/ şi-n tine să-ntăreşti şi-ntr-alți ca tine/ speranța care-atot sprijin o iei*. Eta Boeriu echivalează termenul printr-un slavism, fără a modifica conotația originală: *încât văzând că-i adevăr regatul,/ nădejdea-n tine şi-n ceilalți s-o semeni,/ căci ea v-ajută pe pământ cu sfatul*.

amor, *Par*. XXVI, v. 51
G. Coşbuc – *Amor*
Eta Boeriu – *iubirea*

Dragostea creştină, cea de-a treia virtute teologală, este aici personificată şi prezentată metaforic, cu dinți care muşcă: *Ma dì ancor se tu senti altre corde/ tirarti verso lui, sì che tu suone/ con quanti denti questo amor ti morde*. G. Coşbuc echivalează referirea la virtutea creştină din original prin iubirea văzută ca divinitate, de unde şi scrierea cu majusculă: *Dar spune-mi şi-asta tu: nu simți fireşte,/ c-ai fi spre-Amor atras şi de-alte strune?/ ce țepi mai sunt prin care te-mboldeşte?* Eta Boeriu modifică şi ea metafora dantescă, păstrând însă referirea la virtutea teologală: *Ci spune-mi dacă şi-alte chingi te-adună/ spre El şi dovedeşte-mi în cuvinte/ prin câte corzi iubirea mi te-nstrună*. Se observă aici, ca şi în alte contexte similare, preferința lui Coşbuc pentru echivalarea lui *amor* prin substantivul *amor*, cu etimologie multiplă în română (latină şi italiană), în timp ce Eta Boeriu foloseşte un termen cu o vechime mult mai mare în română.

BDD-B745-07 © 2016 Editura Sapientia
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 10:52:02 UTC)